

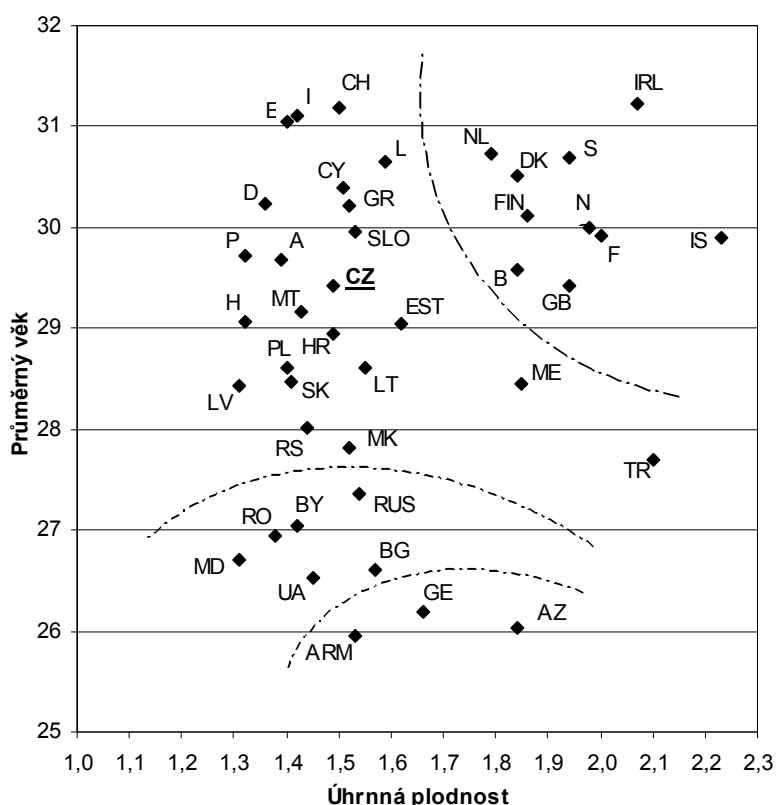
5 Mezinárodní srovnání

Pro posouzení pozice ČR v evropském kontextu byly využity ukazatele: úhrnná plodnost, míry plodnosti podle věku, průměrný věk matky při porodu, podíl živě narozených dětí mimo manželství z databáze Eurostatu (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database). Bohužel časové řady za jednotlivé země nebyly úplné především za rok 2010 a před rokem 2000, proto se hodnocení vývoje orientovalo na porovnání stavu v jednotlivých letech 1993, 2000 a 2009. Za rok 2009 disponovala databáze Eurostatu daty pro 37 zemí, a u dalších 5 států bylo možné doplnit datovou základnu o údaje z roku 2008. Za rok 2000 se dostupnost dat snížila na 32 zemí a pouze za 2 další státy bylo možné si vypomoci údaji z roku 2002. Úplně nejslabší se ukázala úplnost dat pro rok 1993, jen 27 zemí poskytlo ukazatele do databáze Eurostatu a u jedné země bylo možné převzít data z roku 1994. Pro zkoumání rozložení ukazatelů plodnosti jednotlivých zemí budou sloužit grafy kombinující dosaženou úroveň úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při porodu a úhrnné plodnosti a podílu živě narozených dětí mimo manželství.

5.1 Úhrnná plodnost a průměrný věk matky při porodu

Úroveň úhrnné plodnosti se pohybovala v roce 2009 u evropských zemí v rozmezí 1,30-2,25 dítěte na jednu ženu a průměrný věk matky při porodu byl mezi 25,9-31,3 lety. Úrovně plodnosti potřebné pro zachování prosté reprodukce (2,1 a výše) dosáhly pouze 2 země (Turecko a Island) oproti tomu intenzita plodnosti u 4 zemí (Lotyšsko, Maďarsko, Moldavsko a Portugalsko) zůstala u hranice tzv. lowest-low fertility, která činí 1,3 dítěte na jednu ženu.

Graf 5.1 Úhrnná plodnost a průměrný věk matky při porodu,¹ 2009²

Pozn. ¹ A – Rakousko, ARM – Arménie, AZ – Ázerbájdžán, B – Belgie, BG – Bulharsko, BY – Bělorusko, CY – Kypr, CZ – Česká republika, D – Německo, DK – Dánsko, E – Španělsko, EST – Estonsko, F – Francie, FIN – Finsko, GB – Velká Británie, GE – Gruzie, GR – Řecko, H – Maďarsko, HR – Chorvatsko, CH – Švýcarsko, I – Itálie, IRL – Irsko, IS – Island, L – Lucembursko, LT – Litva, LV – Lotyšsko, ME – Černá Hora, MD – Moldavsko, MK – Makedonie, MT – Malta, N – Norsko, NL – Nizozemsko, P – Portugalsko, PL – Polsko, RO – Rumunsko, RS – Srbsko, RUS – Rusko, S – Švédsko, SK – Slovensko, SLO – Slovinsko, TR – Turecko, UA – Ukrajina

² Bělorusko, Gruzie, Itálie, Turecko, Ukrajina data za rok 2008

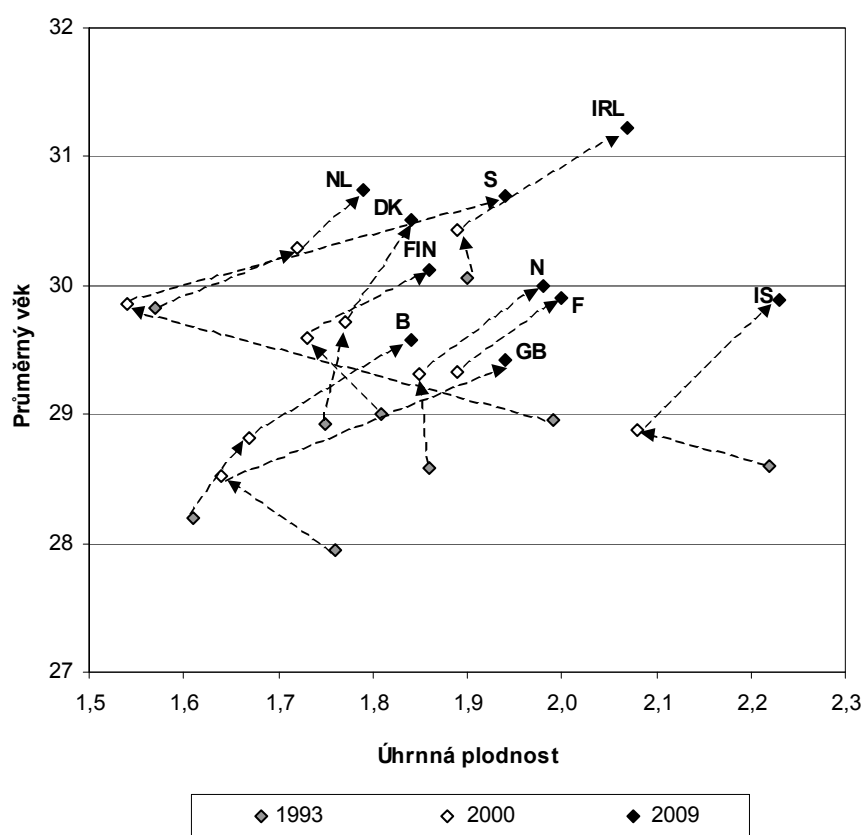
Dosažená úroveň úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při porodu v roce 2009 jasně vydělila 9 států bývalé západní Evropy (Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Island, Nizozemsko, Norsko a Švédsko). Skupinu charakterizovala intenzita úhrnné plodnosti nad 1,75 a průměrný věk matky při porodu nad 29 let. Dále se vyčlenilo Turecko a Černá Hora, jejichž intenzita úhrnné plodnosti dosahovala také nad 1,75, ale průměrný věk matky při porodu byl oproti první skupině podstatně nižší - mezi 27,5-28,5 lety. Dvojnásobné intenzity měr plodnosti ve věku do 25 let než v České republice a téměř stejné hodnoty měr plodnosti ve věku nad 32 let ukazují na zachování vícedětného modelu rodiny v těchto zemích. Poslední zřetelně se odlišující skupinou jak podle hodnoty úhrnné plodnosti, tak průměrného věku byly kavkazské

republiky, které se vyznačovaly nízkým průměrným věkem matky při porodu a úrovní úhrnné plodnosti mezi 1,50-1,85. Jejich struktura měr plodnosti podle věku se blížila stavu České republiky a Slovenska v roce 1993. Zbývající země mezi sebou diferencoval především průměrný věk matky při porodu, intenzita úhrnné plodnosti u poslední skupiny nepřesáhla hodnotu 1,65. Mezi těmito zeměmi se vytvořila podskupina s průměrným věkem matky při porodu v intervalu mezi 25,5-26,5 lety, která zahrnovala republiky bývalého Sovětského svazu Bělorusko, Moldavsko, Rusko a Ukrajinu, dále Rumunsko a Bulharsko. Ostatní země se velmi těžko rozřazovaly do dalších podskupin, protože rozmístění těchto zemí bylo důsledkem rozdílného vývoje v posledních 18 letech.

Za země bývalého Sovětského svazu mimo pobaltských republik a Turecko nebyly k dispozici údaje za roky 1993 a 2000, proto bude hodnocení vývoje ukazatelů plodnosti rozčleněno do tří skupin: 1. skupiny zemí s vysokou intenzitou plodnosti a průměrným věkem v roce 2009, 2. ostatní země západní Evropy, 3. země východní Evropy.

Graf 5.2 Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při porodu zemí skupiny 1,¹ 1993, 2000

a 2009

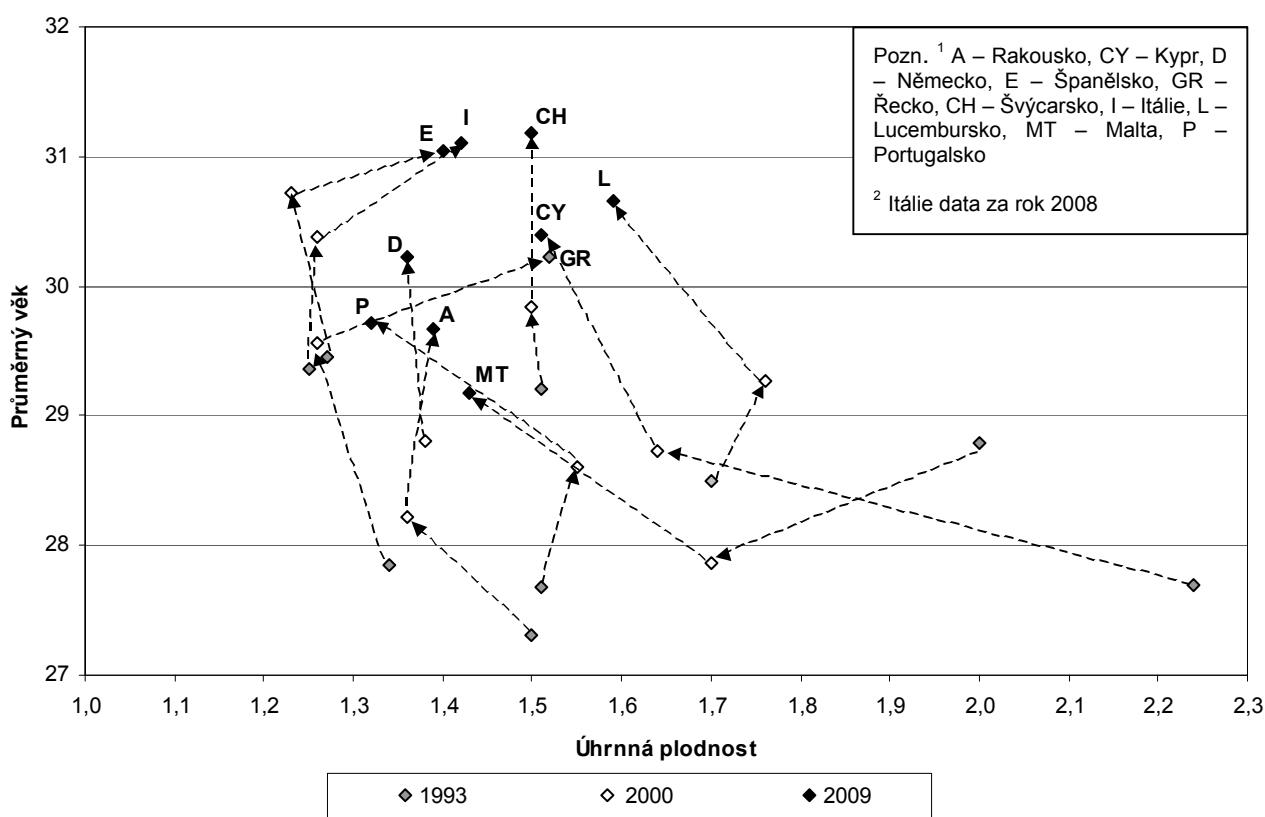
Pozn. ¹ B – Belgie, DK – Dánsko, F – Francie, FIN – Finsko, GB – Velká Británie, IRL – Irsko, IS – Island, N – Norsko, NL – Nizozemsko, S – Švédsko

Pro skupinu 1 se stal jednotčící růst úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při porodu po roce 2000. Do té doby bylo možné pozorovat různorodý vývoj v úrovni úhrnné plodnosti kombinovaný s růstem průměrného věku matky při porodu. Největší změny postihly Island, Švédsko a Velkou Británii, u kterých po období poklesu plodnosti došlo k výraznému oživení intenzity plodnosti. Ve Švédsku byl pokles plodnosti natolik výrazný, že se do roku 2009 ještě nevyrovnal. Průměrný věk matky při porodu u všech zemí vzrostl mezi roky 1993 a 2009 o více než jeden rok s výjimkou Nizozemska. Strukturou měr plodnosti podle věku (viz grafická příloha) se mírně odlišovala Velká Británie a Irsko s vyššími intenzitami plodnosti do věku 22 let oproti ostatním zemím ve skupině.

Skupinu 2 vymezovalo pro roky 1993, 2000 a 2009 stejné rozmezí průměrného věku matky při porodu jako pro skupinu 1, ovšem hodnoty úhrnné plodnosti se nacházely v celém spektru (Graf 5.3). Vývoj úhrnné plodnosti vyčlenil 2 podskupiny zemí. Za první středozemní státy (Itálie, Španělsko a Řecko), které již v roce 1993 vykazovaly velmi nízkou úhrnnou plodnost. Až po roce 2000 začala u těchto zemí intenzita úhrnné plodnosti růst, u Řecka především realizací plodnosti ve vyšším věku. Za druhé státy, ve kterých je úřední řečí němčina (Německo, Rakousko a Švýcarsko) a jejichž úroveň úhrnné plodnosti se ve sledovaných letech

měnila jen velmi pozvolně a zároveň realizace plodnosti se odkládala do vyššího věku. Vývoj hodnocených ukazatelů u ostatních zemí skupiny byl odlišný od obou skupin i v rámci skupiny. Portugalsko sice geograficky patří ke středozezemním zemím, ale rozložením měř plodnosti se v roce 1993 podobalo Rakousku (nejvyšší intenzity měř plodnosti do věku 27 let). Ovšem v průběhu posledních 18 let došlo k poklesu plodnosti na úroveň blížící se ostatním středomořským zemím na přelomu tisíciletí. Lucembursko je malá země a hodnoty úhrnné plodnosti mezi jednotlivými roky mírně kolísaly, po roce 2000 bylo ale možné sledovat i zde pomalý proces odkládání realizace plodnosti do vyššího věku. Kypr a Maltu charakterizovaly v roce 1993 vyšší hodnoty úhrnné plodnosti (>1,95), u obou zemí se ale mezi roky 1993 a 2009 intenzita plodnosti snížila. Na Maltě do roku 2000 došlo také k poklesu měř plodnosti ve vyšším věku indikující omezení celkového rození dětí ve vyšším pořadí. Tím se krátkodobě snížil i průměrný věk matky při porodu. Kdežto u Kypru docházelo k snižování plodnosti především v mladších věcích, tedy odsouvání realizace plodnosti do vyššího věku. Průměrný věk matky při porodu se u celé skupiny mimo Malty zvýšil nejméně o 1,5 roku a nejvíce téměř o 3 roky.

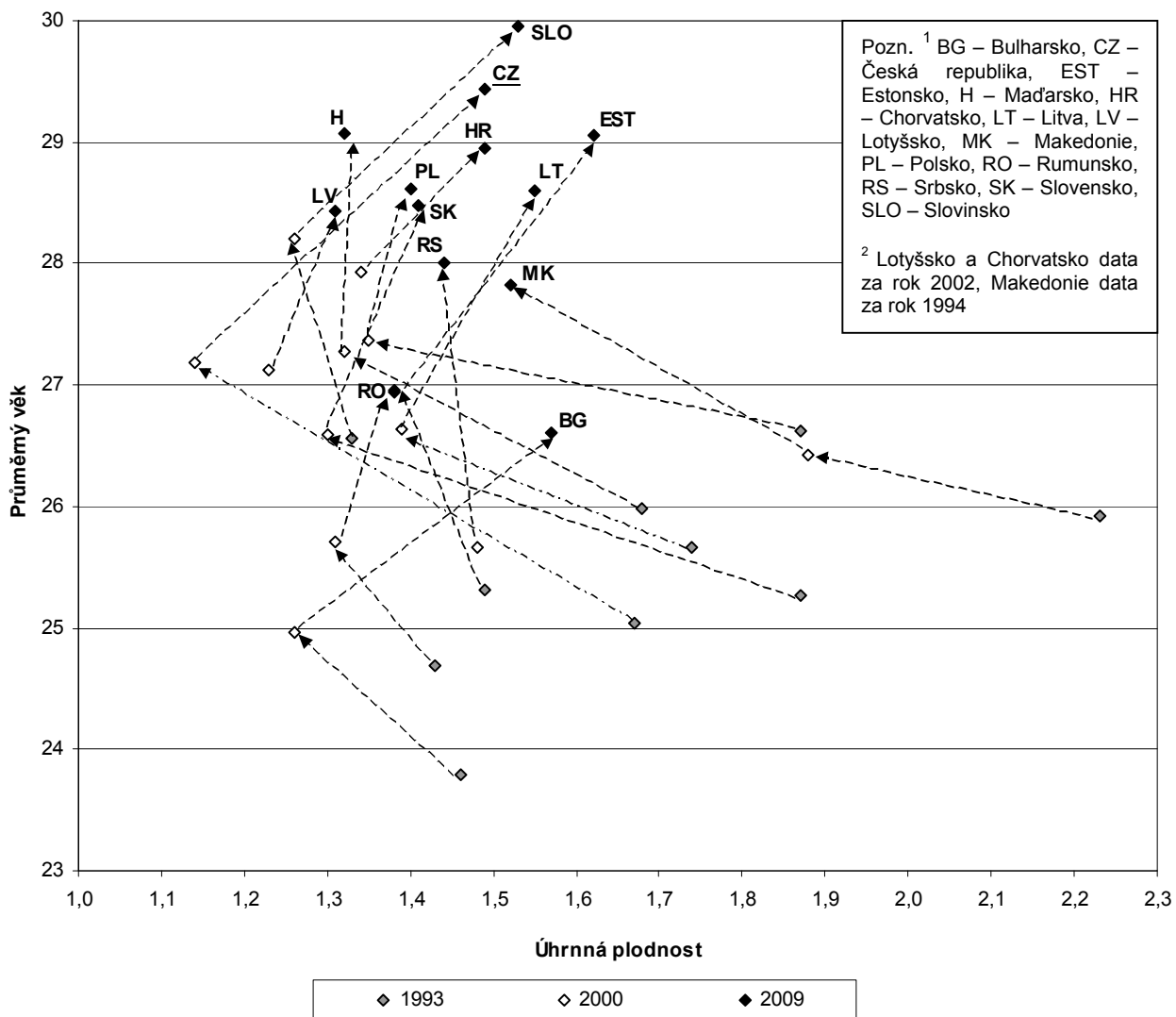
Graf 5.3 Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při porodu zemí skupiny 2,¹ 1993, 2000 a 2009²

Hlavním odlišujícím znakem skupiny 3 od ostatních skupin se stal nižší průměrný věk matky při porodu v roce 1993, který u žádného státu v této skupině nepřesáhl hodnotu 27 let. Nízkým věkem matky při porodu (< 25 let) se v roce 1993 v rámci této skupiny vyčlenily státy Bulharsko a Rumunsko, dále se vydělilo Slovinsko nízkou úrovní úhrnné plodnosti (< 1,4) a Makedonie naopak s nejvyšší intenzitou úhrnné plodnosti (2,2). Jednotlivým prvkem této skupiny byl proces odkládání realizace plodnosti do vyššího věku, dominující vývoji plodnosti u většiny zemí do konce roku 2000. U více než poloviny států poklesla intenzita plodnosti ke hranici velmi nízké plodnosti (1,3) nebo dokonce pod ni. Nejnižší hodnotu úhrnné plodnosti (1,14) vykazovala ČR v roce 2000. V tomto roce se ze skupiny vyjímala pouze Makedonie, která se opětovně odlišovala vyšší intenzitou plodnosti, i když trend vývoje ukazatelů byl shodný s celou skupinou. Do roku 2009 došlo u celé skupiny kromě Srbska, Makedonie a Maďarska k růstu úhrnné plodnosti, avšak s různou intenzitou. Úhrnná plodnost výrazněji vzrostla (o více než 0,2) u Bulharska, ČR, Slovinska a Estonska. ČR tak zaznamenala mezi rokem 2000 a 2009 největší přírůstek úhrnné plodnosti a u ostatních tří zemí intenzita plodnosti vzrostla natolik, že překročila hodnoty úhrnné plodnosti dosažené v roce 1993. Průměrný věk matky při porodu se zvýšil nejvýrazněji ze všech skupin a to o 2 až 4 roky. Kromě Rumunska a Bulharska přesáhl u všech zemí skupiny hranici 27 let, která v roce 1993 dělila země na státy bývalé západní a východní Evropy. Čtyři státy z bývalých zemí východní Evropy (ČR, Estonsko, Maďarsko a Slovensko) se

dosaženým průměrným věkem matky při porodu v roce 2009 dostaly dokonce na úroveň států bývalé západní Evropy.

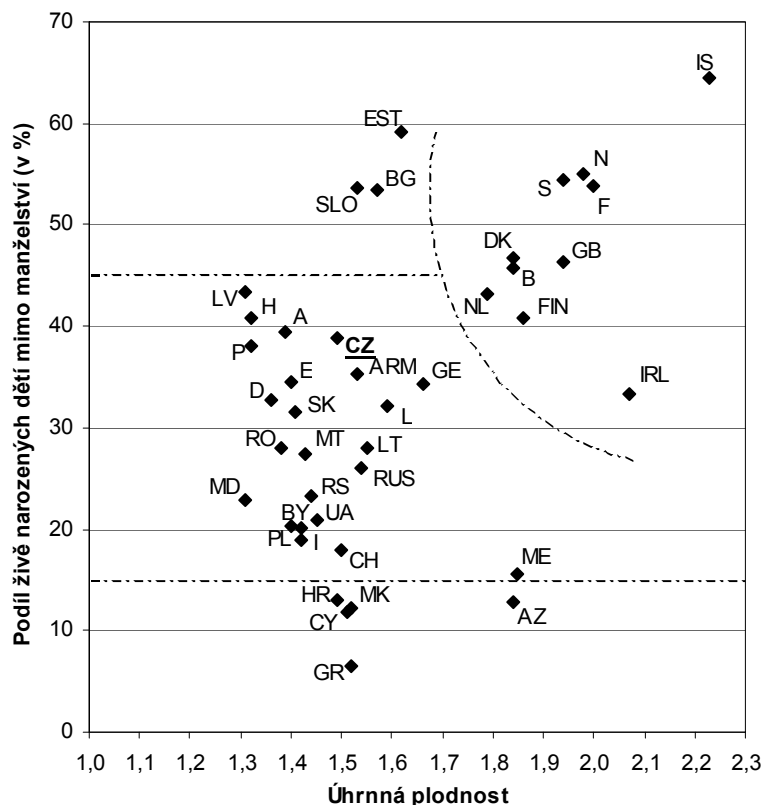
Graf 5.4 Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při porodu zemí skupiny 3,¹ 1993, 2000 a 2009²

5.2 Úhrnná plodnost a podíl živě narozených dětí mimo manželství

Podíl živě narozených dětí mimo manželství dosahoval v roce 2009 u evropských zemí značného rozpětí od 6,6 % (Řecko) do 64,4 % (Island). Státy tvořící skupinu 1 podle Grafu 5.1 bylo možné identifikovat jako samostatnou skupinu i v členění úhrnné plodnosti podle podílu narozených dětí mimo manželství (Graf 5.5). Podíl živě narozených dětí mimo manželství přesahoval u většiny zemí 40 %, nižší byl pouze u Irska (33,3 %). Také se opět vyčlenil Island jako jediná země, u které tento podíl přesáhl 60% hranici. Vyšší podíl živě narozených dětí mimo manželství znamená silnou koexistenci nesezdaných soužití a manželství v těchto státech. Skupina 1 zahrnuje země s dokončeným druhým demografickým přechodem. Pro ostatní skupiny vyčleněné v Grafu 5.1 nebyl podíl živě narozených dětí mimo manželství vymežujícím faktorem. Zbývající státy se zformovaly do dvou obdobně početných skupin s hodnotami podílu mezi 15-30 % a 30-45 %. Pod 15% hranicí zůstaly země z východního středomoří (Chorvatsko, Kypr, Makedonie a Řecko) s úhrnnou plodností oscilující kolem hodnoty 1,5 a Ázerbájdžán s úhrnnou plodností 1,8. Pouze jediná země (Řecko) si zachovala podíl živě narozených dětí mimo manželství pod hranici 10 %. Na druhé straně spektra se ještě vyčlenila skupina tří zemí bývalé východní Evropy (Bulharsko, Estonsko a Slovinsko) s úhrnnou plodností v intervalu 1,50-1,65 a podílem živě narozených dětí mimo manželství mezi 50-60 %.

Graf 5.5 Úhrnná plodnost a podíl živě narozených dětí mimo manželství,¹ 2009²

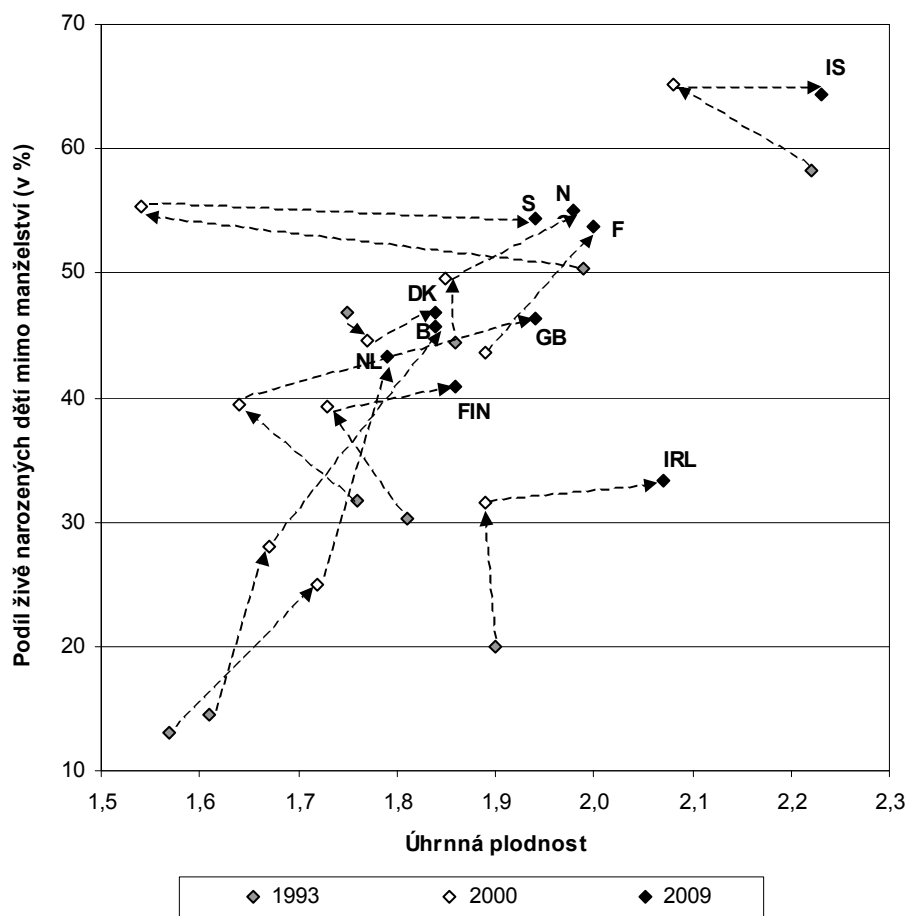
Pozn. ¹ A – Rakousko, ARM – Arménie, AZ – Ázerbájdžán, B – Belgie, BG – Bulharsko, BY – Bělorusko, CY – Kypr, CZ – Česká republika, D – Německo, DK – Dánsko, E – Španělsko, EST – Estonsko, F – Francie, FIN – Finsko, GB – Velká Británie, GE – Gruzie, GR – Řecko, H – Maďarsko, HR – Chorvatsko, CH – Švýcarsko, I – Itálie, IRL – Irsko, IS – Island, L – Lucembursko, LT – Litva, LV – Lotyšsko, ME – Černá Hora, MD – Moldavsko, MK – Makedonie, MT – Malta, N – Norsko, NL – Nizozemsko, P – Portugalsko, PL – Polsko, RO – Rumunsko, RS – Srbsko, RUS – Rusko, S – Švédsko, SK – Slovensko, SLO – Slovinsko, TR – Turecko, UA – Ukrajina

² Bělorusko, Gruzie, Itálie, a Ukrajina data za rok 2008. Turecko nepublikovalo jiná data než za úhrnnou plodnost a průměrný věk matky při porodu

Stejně jako u rozložení úhrnné plodnosti a průměrného věku při porodu i v případě podílu živě narozených dětí mimo manželství dosahovala skupina 1 větší variability hodnot v roce 1993 než v roce 2009 (1993: 10-60 %, 2009: 30-65 %). Polovina zemí se v roce 1993 koncentrovala do intervalu 30-51 %. Nízkým podílem živě narozených dětí mimo manželství (do 15 %) se vymykaly Belgie a Nizozemsko a dále Irsko s téměř 20% podílem. Již v roce 1993 se od ostatních zemí skupiny vyčlenil Island s podílem živě narozených dětí mimo manželství blízcím se 60 %. Hodnota sledovaného ukazatele u států, ve kterých přesáhla 45% hranici v roce 1993, se mezi vybranými roky dále zvyšovala pozvolněji. Největší rostoucí trend byl zaznamenán u států s nejnižšími hodnotami podílu ve skupině (Belgie a Nizozemsko), jehož výsledkem byl nárůst podílu o více než 30 procentních bodů.

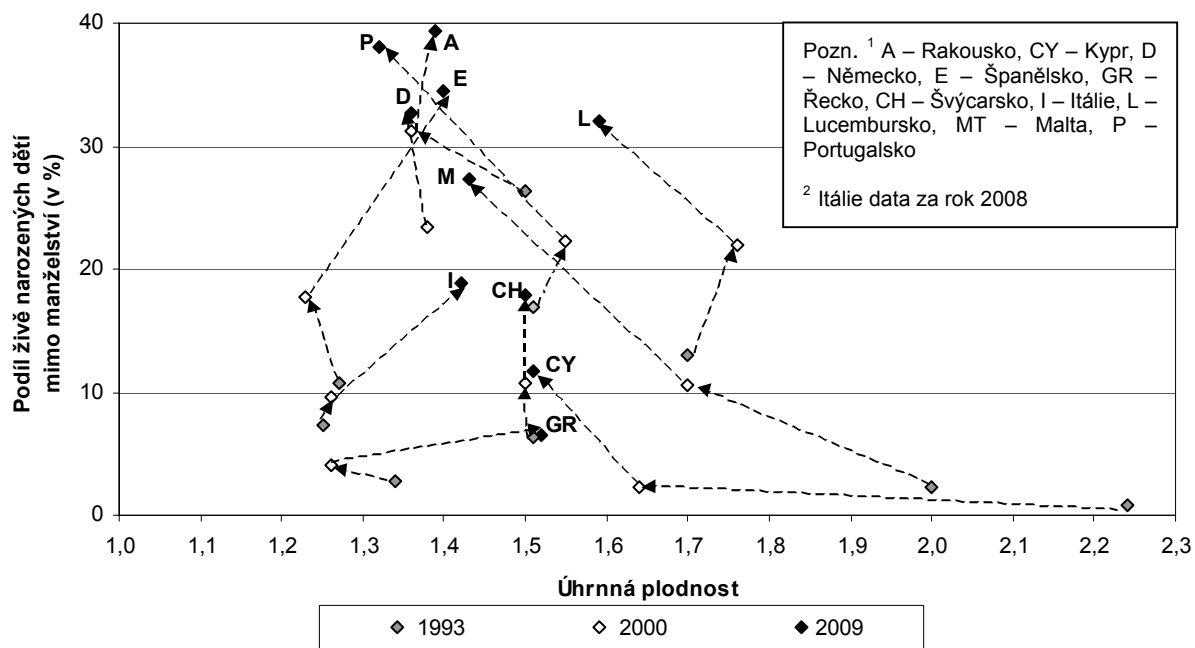
U skupiny 2 se projevil opačný trend než u skupiny 1, variabilita rozložení zemí se v roce 2009 oproti roku 1993 zvětšila. Podíl živě narozených dětí mimo manželství v roce 1993 u většiny států skupiny 2 nepřekračoval hodnotu 20 % a polovina států této skupiny se nacházela pod 10% hranicí (Švýcarsko a středomořské země mimo Španělska a Portugalska). Pouze u Rakouska v roce 1993 dosahoval sledovaný podíl více než 25 %. V roce 1993 byl tedy znatelný rozdíl mezi severními státy a zbytkem bývalé západní Evropy, kde se model kohabitace teprve začal více rozšiřovat. K růstu variability podílu živě narozených dětí mimo manželství ve skupině 2 přispěl ve sledovaném období především růst tohoto ukazatele mezi roky 2000 a 2009. Nadpoloviční většina zemí této skupiny se přesunula nad 25% hranici podílu živě narozených dětí mimo manželství v roce 2009. Zbývající země se nacházely u 20 a 10% hodnoty podílu.

Graf 5.6 Vývoj úhrnné plodnosti a podílu živě narozených dětí mimo manželství zemí skupiny 1,¹ 1993, 2000 a 2009

Pozn. ¹ B – Belgie, DK – Dánsko, F – Francie, FIN – Finsko, GB – Velká Británie, IRL – Irsko, IS – Island, N – Norsko, NL – Nizozemsko, S – Švédsko

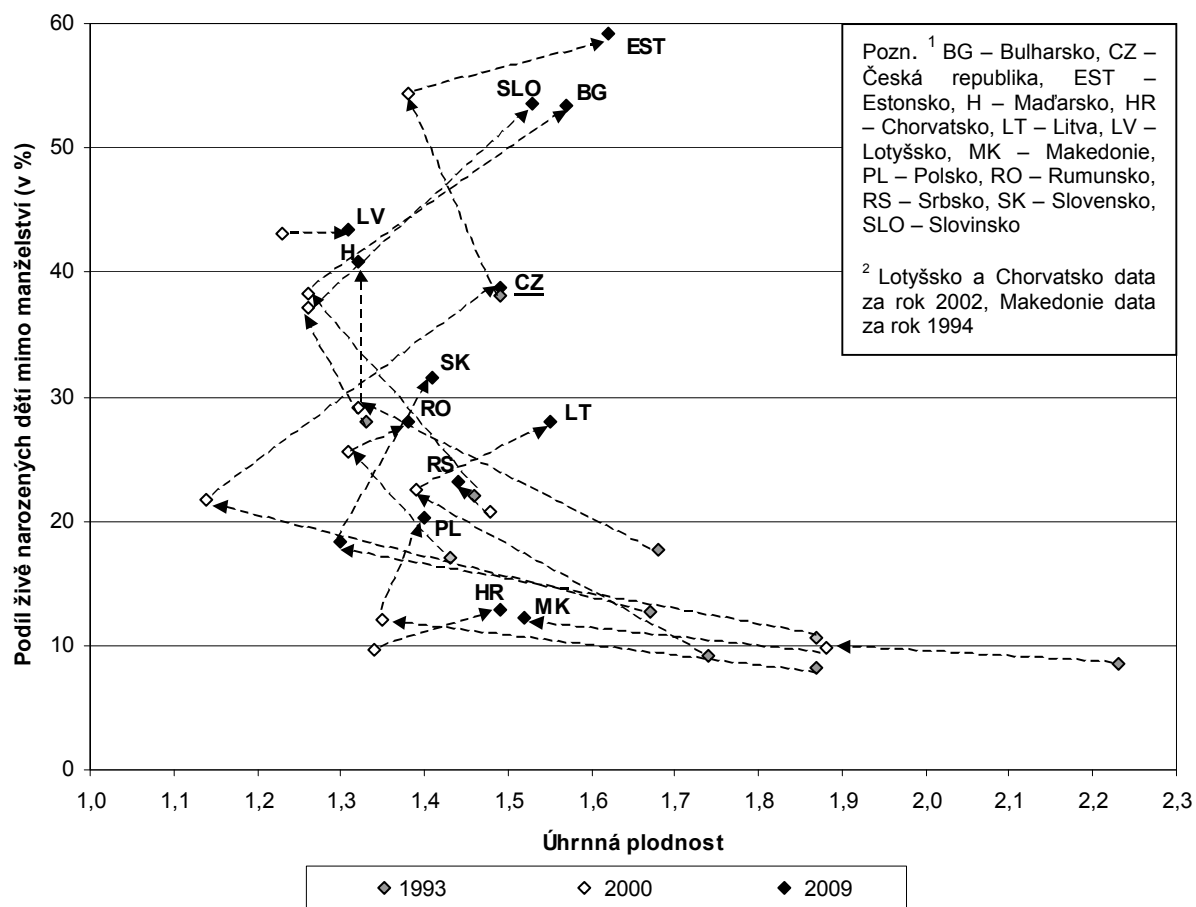
Graf 5.7 Vývoj úhrnné plodnosti a podílu živě narozených dětí mimo manželství zemí skupiny 2,¹ 1993, 2000 a 2009²

Pozn. ¹ A – Rakousko, CY – Kypř, D – Německo, E – Španělsko, GR – Řecko, CH – Švýcarsko, I – Itálie, L – Lucembursko, MT – Malta, P – Portugalsko
² Itálie data za rok 2008

Ještě výraznější „rozevření nůžek“ se objevilo mezi roky 1993 a 2009 v rozložení zemí podle dosažené úhrnné plodnosti a podílu živě narozených dětí mimo manželství u států skupiny 3. Stejně jako ve skupině 2, i ve skupině 3 v roce 1993 převažovaly státy s nižším podílem živě narozených dětí mimo manželství (v intervalu do 20 %). Skupiny se ale od sebe odlišovaly dosaženými nejnižšími hodnotami podílu a intenzitou úhrnné plodnosti, které v obou případech byly vyšší u skupiny 3. Z tohoto vymezení se vyšším podílem živě narozených dětí mimo manželství vymykalo Estonsko (38,2 %), Bulharsko a Slovinsko. U všech zemí skupiny 3 kromě Makedonie doprovázelo změny ve vývoji úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při porodu mezi roky 1993 a 2009 podstatné navýšení podílu živě narozených dětí mimo manželství. Pouze u Polska a Rumunska byl mezi těmito roky zaznamenán dvoutřetinový růst oproti ostatním zemím, u kterých podíl stoupl o 18 až 32 procentních bodů. Intenzita růstu podílu živě narozených dětí mimo manželství byla poměrně nezávislá na dosažené úrovni úhrnné plodnosti mezi sledovanými roky.

Graf 5.8 Vývoj úhrnné plodnosti a podílu živě narozených dětí mimo manželství zemí skupiny 3,¹ 1993, 2000 a 2009²

Evropa zahrnuje země s rozličnými druhy reprodukčního chování. Oproti roku 1993 není již patrné jasné rozdělení zemí podle geopolitických charakteristik. Česká republika se v roce 2009 řadila mezi čtyři země bývalé východní Evropy, u kterých mezi roky 2000 a 2009 došlo k výraznějšímu oživení plodnosti po období oddalování její realizace v 90. letech minulého století. Průměrným věkem matky při porodu a podílem živě narozených dětí mimo manželství se nyní více podobá ostatním zemím bývalé západní Evropy než zemím východním.